

SPINDRIFT

UTOPIA PUHTAASTA TELEVISIOSTA

Suomalais-ruotsalaisena yhteistyönä syntynyt lyhyt tv-elokuva *Spindrift* (1966) on yksi niistä lähihistorian filmeistä, joiden ainoa esityskopio on tuhouttu tv-arkistoinnin kevätsiivouksissa. Kyse on suurella todennäköisyydellä sekä Suomen että Ruotsin ensimmäisestä tietokoneanimaatiosta.

MIKA TAANILA
Kirjoittaja on
elokuvaohjaaja
ja taiteilija

Ruotsalainen säveltäjä, jazz-muusikko Jan Bark (1934–2012) oli kiinnostunut synestesiasta ja otti yhteyttä vuonna 1965 Ruotsin SVT:hen ehdottaen tuotantoon uudenlaista musiikkielokuvaa. Barkia harmitti, kuinka musiikkia käytetään televisiossa niin kaavamaisesti. Musiikki on joko a) konserttitaltointeja, tai b) taustamusiikkia erilaisissa ohjelmissa. Säveltäjä unelmoi tilanteesta, jossa musiikki ja liikkuva kuva voisivat kohdata tasavertaisina, ilman että kumpikaan olisi alistetussa roolissa. Ideaalisti kuvan ei pitäisi ”kuvittaa” mitään ja musiikki ei saisi jäädä taustalle. Barkin mukaan näiden tulisi pikemminkin sabotoida toinen toisiaan.

”Jotta voidaan tajuta mitä on ”puhdas televisio”, täytyy meidän aluksi ymmärtää mikä on optimaalisinta televisiolle ja kehittää sitä. TV-kulutuksen määrälliseen kasvuun liittyy myös riski totuttumisesta kyseenalaiseen muotovarantoon, joka edelleen rajoittaa välineen ilmaisukehitystä. On selvää, että nuori tv-väline kopioi muita taidemuotoja, kuten elokuva aluksi jäljitteli teatteria. Kysymys kuuluu, voiko tv:tä ajatella musiikillisten ideoiden ilmaisuvälineenä? Vai onko se vain kurkistusaukko, josta nähdään ”luonnonmukaisia” kuvia taustamusiikin kera?” Bark pohitti luonnostellessaan ehdotustaan tv-pomoille.

Ruotsin SVT lähti mukaan kokeiluun, järjesti rahoituksen ja palkkasi Barkin tuottamaan projektia itse. Bark pyysi ystävänsä Erkki Kurenniemeä (s. 1941) tekemään *Spindriftin* kuvaosuuden. Bark ja Kurenniemi olivat tutustuneet vuonna 1963, kun Bark oli vierailut useita kertoja Suomessa erilaisten yhteispohjoismaisten musiikkiprojektien myötä.

Kurenniemi työskenteli 1962–1968 assistenttina ja tietokoneohjelmoijana Helsingin yliopiston ydinfysiikan laitoksella, jossa laskentakapasiteetiltaan tehokas analogiatietokone Pace TR-48

oli tullut tutuksi. Jo vuonna 1963 Kurenniemi oli julkaissut Teekkari-lehdessä muutamia analogialaskimella tuottamia abstrakteja geometrisia kuvioita – ”sivutuotteita” sekä *Spindriftin* esiateelta näyttäviä elokuvaruutuja.

Kun *Spindriftin* tuotanto käynnistyi, Kurenniemi ohjelmoi muutamassa päivässä improvisoimalla animaatiot, jotka sen jälkeen kuvattiin suoraan tietokoneen monitorilta 16mm mustavalkofilmille. Osa animaatioista päättyi elokuvaan sellaisenaan, osa puolestaan käsiteltiin optisella printerillä rasterimaiseksi tekstuuriksi, jolla ei enää ollut viivamaista muotoa.

Elokuva valmistui vuonna 1966 ja sai ensi-iltansa Espoon Dipolissa järjestetyssä tietokonemusiikin seminaarissa lokakuussa 1967. SVT esitti *Spindriftin* joulukuussa 1968, yli kaksi vuotta sen valmistumisen jälkeen. Muita esityksiä elokuvalle ei ole tiedossa. Elokuvan ainoa esityskopio jäi SVT:lle, jossa siitä on enää jäljellä arkistonumero. Filmikela on todennäköisesti kadonnut vahingossa tai hävitetty poistona 1970-luvun alkupuolella.

Olimme yrittäneet jäljittää tuloksetta *Spindriftin* esityskopiota – tai ylipäänsä mitään materiaalia projektista – yli 10 vuotta aiemmin, kun teimme yhdessä Kurenniemen kanssa elokuvaa *Tulevaisuus ei ole entisensä* (2002). Lokakuussa 2012 Statens musikverkin digitalisointitekniikko Mats Lundell otti yhteyttä Tukholmasta ja kertoi löytäneensä *Spindriftin* leikatun työkopion Barkin jäämistöstä. Alkoi tiedonmuusten jäljittäminen ja eriparisten materiaalien palapeli, jonka tuloksena löytyi lopulta myös Barkin yli 100-sivuiset työmuistiinpanot projektista sekä hyvälaatuinen ¼” studio-ääninauha elokuvan leikkaamattomasta musiikista.

Perttu Rastas lähti koordinoimaan rekonstruktio-hanketta, jonka aikatauluksi asetettiin Kurenniemen näytellyn Kiasmassa marraskuussa 2013. Alle-

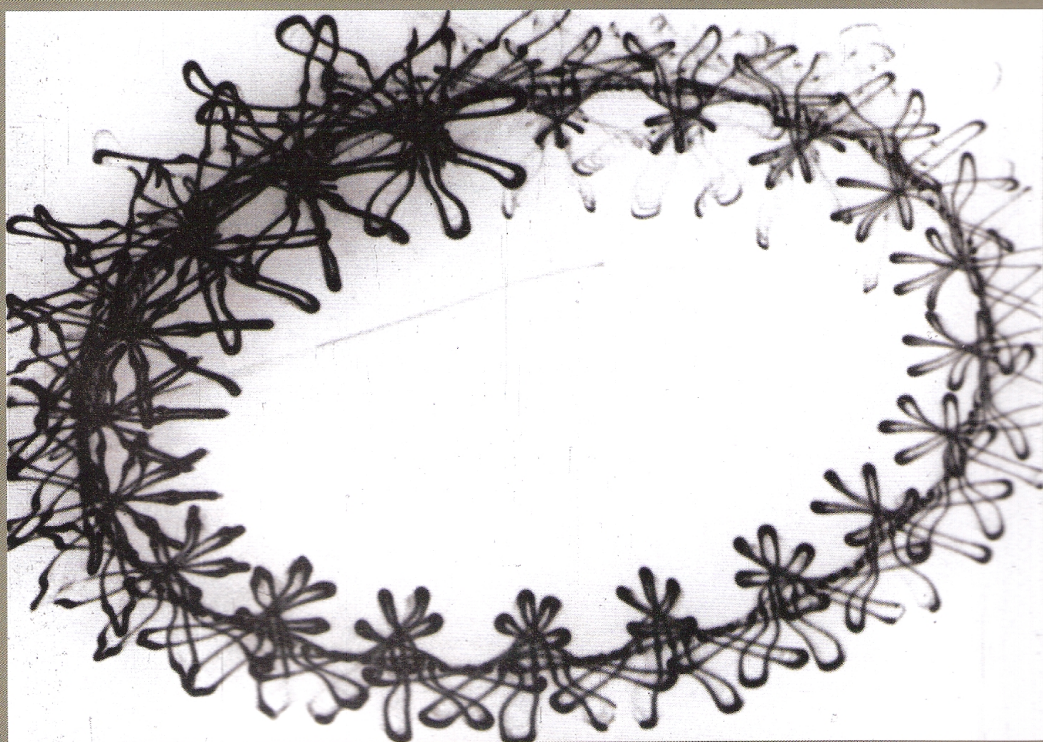
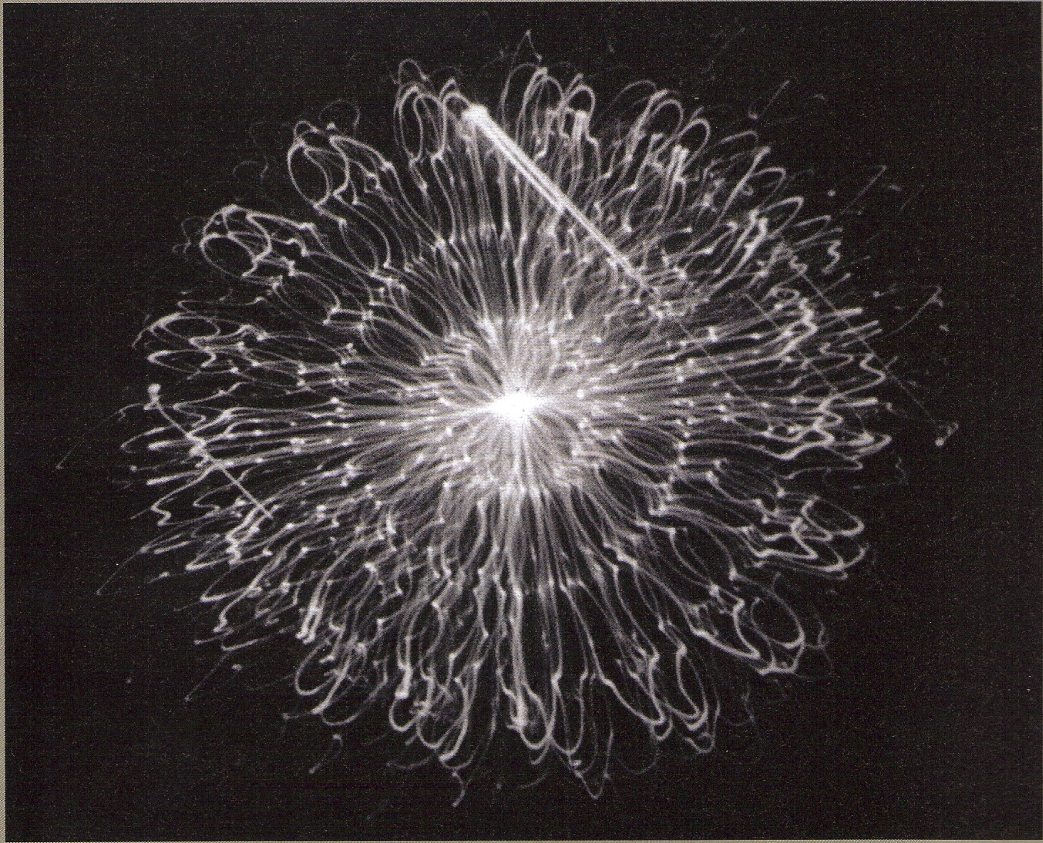
kirjoittanut viimeisteli kuvaleikkauksen Barkin pitkälle työstetystä työkopiosta löytyneiden rasvakynämerkkien (ristikuvat, himmennykset) avulla. Petri Kuljuntausta paneutui äänimateriaaliin ja työsti Barkin muistiinpanojen ja ”mixingscheman” pohjalta valmiin ääniraidan vastaamaan mahdollisimman uskollisesti alkuperäistä. Hienosäätöväiheessä konsultoimme myös teoksen Dipolissa nähneitä aikalaistodistajia sekä mukana olleita muusikoita Bengt Bergeriä ja Bengt Ernrydiä.

On tärkeää muistaa, että käsillä oleva lopputulos ei ole missään tapauksessa alkuperäinen *Spindrift*, mutta uskomme sen olevan hyvin lähellä sitä. Rekonstruoitu *Spindrift* oli esillä Kiasmassa 1.11.2013 – 2.3.2014 ja sen jälkeen se on nähty Rotterdamin elokuva-juhliilla, Madridin La Casa Encendidassa ja Tukholman Moderna Museetissa.

Spindrift oli teknisesti oman aikakautensa pioneerityötä. Nähtyään löytyneen työkopion, suomalaisen animaation historiaa tutkinut Tuula Leinonen totesi sen olevan ensimmäinen suomalainen tietokoneanimaatio: ”Kun tietokoneanimaatiosta puhutaan, ajatellaan useimmiten digitaalista tietokoneanimaatiota, mutta analogiset tietokoneet olivat toinen ja oma kehityslinjansa. *Spindrift* on näin ollen Suomen varhaisin tietokoneanimaatio, ja suurella todennäköisyydellä ensimmäinen Pohjoismaissa.”

Maailmalla animoituja kuvia oli tehty tietokoneilla jo toki paljon aiemmin. John Whitney Sr. oli varhaisen analogisen tietokonegraafikan ja animaation pioneereja. Hänen tuotantonsa ulottui psykedeelisistä lyhytelokuvista mm. *Vertigon* (1958) alkuteksteihin.

Spindrift oli epätodennäköinen yhtiö. Se oli teknisesti edistyksellinen, cyberneettinen, eideettistä konemaailmaa heijasteleva animaatio, jonka ääniraita on kuitenkin orgaanisen lämmän ja ei-elektroninen. Myös sisältönsä

Spindrift oli epätodennäköinen yhtälö. Se oli teknisesti edistysellinen, kyberneettinen, eideettistä konemaailmaa heijasteleva animaatio, jonka ääniraita on kuitenkin orgaanisen lämmen ja ei-elektroninen.

suhteen *Spindrift* oli radikaali ilmestys. Se on elokuva, jonka "tapahtumat" ovat täysin viitteellisiä, eikä se tarjoa katsojalle mitään samaistumis pintaa elokuvakerronnan totutussa mielessä.

Mistä *Spindrift* sitten kertoo? Miten sitä pitäisi katsoa? Nykypäivän perspektiivistä katsottuna se on säilyttänyt tehonsa ja arvoituksellisuutensa, kenties juuri vahvan abstraktionsa ja Barkin synesteettisen vision ansiosta. Unelma kunnianhimoisesta musiikki-televisio-synteesistä on edelleen raikaa kuulostava utopia, joka ei tv-maailmassa koskaan toteutunut.

Kun KAVI:n erikoistutkija Antti Alanen näki *Spindriftin* Kiasmasa Kurenniemen *Kohiti 2048* -näyttelyssä marraskuussa 2013, kiteytti hän näsevästi elokuvan herättämiä spontaaneja tunteja blogi-muistiinpanoissaan: "– there are vertical figures – horizontal figures – diagonal figures – static figures – moving figures – dotted figures – checkered figures – growing figures – diminishing figures – black on white – and white on black – bleached images – images resembling X-rays – there are fast, emergining, rotating, and pulsating movements – throbbing maelstroms – dancing jellyfish – galaxies – nebulae – black holes – white noise – this is a non-figurative, ornamental, patterned work – visions of the ocean – visions of heaven – bending – like neon lights in a big city – crescendoes – ritardandi – accelerandi – overspeed – ultra-rapid edits – contractions – swellings – like meteors in the night sky – like electric power fields – like thunderballs – like lightnings – like the big bang." ■

Jan Bark & Erkki Kurenniemi: *Spindrift* (1966, 15 min, mv, 16mm) Käsikirjoitus, kuvaus, äänimiksaus, tuotanto: Jan Bark. Analogialaskimen ohjelmointi: Erkki Kurenniemi. Telekuvauksen valvonta: Måns Reuterswärd. Elektronikamera: Wulf Meseke. Leikkaus: Thomas Öhrström. Ääniteknikko: Bengt Nyqvist. Muusikot: Bengt Berger (tablat), Jan Bark, Bengt Ernryd (tamburat). Rekonstruktio: Taustatyö: Perttu Rastas, Mika Taanila. Leikkaus: Mika Taanila. Äänen taustatyö ja masterointi: Petri Kuljuntausta. 2K-skannaus: Samuli Kyttö / KAVI. Värimääritys: Timo Luomanen / Post Control Helsinki. Tuottaja: Perttu Rastas / Kiasma.

LÄHTEET

Jan Barkin käsikirjoitetut työmuistiinpanot *Spindriftiin*, SVT:n studiokeskustelu ennen *Spindriftin* esitystä 15.12.1968, Leinonen Tuula: 100 vuotta suomalaista animaatiota (Aalto ARTS Books, 2014), Kurenniemi, Erkki: "Kokeita analogialaskijalla", Teekkari-lehti No: 3-4B, 1963, Kurenniemi, Erkki, Bark, Jan: "Elokuva analogialaskijalla", Teekkari-lehti No:5 1963, Antti Alanen Film Diary -blogi (<http://anttialanenfilmdiary.blogspot.fi/> 16.11.2013)